

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KREATIVLIGINI SHAKLLANTIRISH

Nimatova Moxinur Sobit qizi, Beshimova Muazzam
Toshkent amaliy fanlar universiteti, Gavhar ko'chasi 1 uy, Toshkent 100149, O'zbekiston
nimatovamohinur@gmail.com
+998997691644

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10462972>

Kalit so'zlar: Kreativlik, yondashuv, tahlil, topshiriqlar, kreativ topshiriqlar, qobiliyat, ijodkorlik, ko'nikma, malaka, layoqat.
Annotasiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning kreativ fikrlashini shakllantirish mazmuni, usullari va tamoyillari, shuningdek, o'quvchilarning kreativlik ya'ni kreativ fikrlash qay tarzda vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvurga ega bo'lishlariga yordam berish masalalari yoritilgan.

KIRISH

Bugungi zamonaviy o'qituvchilar o'quvchilarning kreativ fikrlashini shakllantirish mazmuni va usullari bo'yicha ma'lumotlarga ega bo'lishlari va o'zlari ham o'quvchilarga fikrlashda ijodiy yondashishga yordam bera olishni bilishlari kerak. Kreativlik ya'ni kreativ fikrlash qay tarzda vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvur, o'z navbatida, o'qituvchilarga ta'lim jarayonida o'quvchilarda ijodiy g'oyalar bo'lishi uchun muayyan vaqt talab etiladi. Kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholash isbotga tayangan dalillar kompyuter platformasida qilayotgan, o'qiyotgan va yaratayotgan narsalarni ko'p jihatli malakalar bilan bog'laydi. Kreativ fikrlashda har tomonlama mukamal, ideal, lider, tezkor, ijodkor bo'lishi kerak. Oddiy narsadan kreativ narsalar tayyorlovchi va zamon bilan ham nafas bo'lishi shart va lozim. Kreativ fikrlash har sohada va har joyda kerak chunki u joy, vaqt tanlamaydi. Albatta har bir qilingan ishni mukofotlantirilsa uning samaradorligi yanada oshadi shunday ekan bolaning ham har bitta bajargan ishini o'z vaqtida baholab uni rag'barlantirilib turilsa unda o'sha sohaga bo'lgan o'sish yanada oshadi va yana izlanadi. Yangi informatsiya olishga undaydi va shu bilan birga uning kreativ fikrlashini oshiradi. Maqtov kimga yoqmaydi, maqtov hammaga yoqadi xoh u katta bo'lsin xoh kichkina. Maqtovni ham kreativlikga yo'naltirsak bo'ladi har doimgi kundalik hayotimizdagi so'zlardan emas aksincha boshqa kutilmagan g'ayri oddiy so'zlar bilan maqtalsa insonni xotirasida tez va uni ham o'sha so'zga yangilik kiritishga undaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mustaqil hamdo'stlik davlatlari olimlaridan L.Vigotskiy, A.Leontev, D.Elkonin, O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Miretskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel kabilarining ilmiy ishlarida shaxs ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari o'rganilgan. E.P.Torrance, N.Rogers, J.Purnell, P.Roberts, A.M.Galligan, Sh.Tatsuno kabi xorijiy olimlarning

ishlarida shaxsning individual qobiliyatlari, ijodiy salohiyatini namoyon etish masalalari ochib berilgan. Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi mutaxassislar va psixologlarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash jarayonlarida mashg'ul bo'lish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy ko'nikmalarning ham rivojlanishiga olib keladi. Shular jumlasiga metakognitiv qobiliyat, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning o'zini yaxshiroq anglash ko'nikmalari, muammoni hal etish ko'nikmalari kiradi. Shu bilan birga, shaxs kamoloti, ta'lim olishdagi muvaffaqiyati, kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va jamoatchilik orasidagi obro'si ham insonning kreativ fikrlash ko'nikmasiga bog'liq.

MUHOKAMA

O'qituvchi bilan o'quvchilarning hamkorligi o'qituvchining o'quvchilarga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi. U asta-sekin faollashib o'quv harakatlariga aylanadi. Natijada, o'qituvchi bilan o'quvchilar munosabati hamkorlik pozitsiyasiga o'sib o'tadi. Materiallar tahlilining ko'rsatishicha, mantiqiy topshiriqlar hamkorlikda bajarilgandagina bilimlarni o'zlashtirish mahsuldor bo'ladi. Ilmiy manbalarda ta'limning shunday tashkil etilishini hamkorlikdagi mahsuldor faoliyat vaziyati deyiladi. Pedagogik adabiyotlar tahlili va ijodiy tajribalarimiz natijalariga ko'ra hamkorlikdagi mahsuldor o'quv faoliyati vaziyatini tashkil qilishning 2 asosiy tamoyilini ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiqdir:

1. *Ta'limda mazmunning izchilligi tamoyili.* Unga ko'ra shaxs o'z faoliyatini muayyan maqsad asosida tashkil qilishida mazkur faoliyatning uzluksiz shakllanishi ko'zga tashlanadi.

2. *O'qituvchi-o'quvchilar hamkorligining mustaqil ijodiy faoliyat bilan bog'liqligi tamoyili.* O'quv jarayonida o'quvchilar bilan hamkorlik qilish katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning ta'limga qay darajada ixlos qo'yishi o'qituvchining mana shu hamkorlikni yarata bilish mahoratiga bog'liq. O'qituvchi bilan o'quvchilarning o'quv faoliyatidagi muhitning to'g'ri uyushtirilishi o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini

oshiradi, ularni butun kuch va g'ayratini sarflashga undaydi. Bu o'zaro muloqotning shunday bir shaklidirki, bunda o'quvchi o'zini pedagogik ta'lim obyekti deb emas, balki mustaqil va erkin harakat qiluvchi shaxs deb biladi. O'qituvchining o'rganilayotgan fan bo'yicha qaysidir bir ma'lumotga aniqlik kiritish paytida o'quvchilarga yordam so'rayotganday murojaat qilishi hamkorlik faoliyatini yanada chuqurlashtiradi. O'quvchilarni o'rganuvchi va tarbiyalanuvchiga aylantirish o'qish-o'qitish jarayonini muvaffaqiyatli olib borishning sharti bo'lib qolmay, balki ularni har jihatdan barkamol insonlar qilib tarbiyalashning ham muhim shartidir. O'quvchi o'qitish va tarbiyalash jarayonining o'zidayoq bilim va tarbiya oluvchi shaxsga aylanadi. Sh.A.Amonashvili ta'lim jarayonida o'quvchi bilan hamkorlik munosabatini o'rnatish lozimligini ta'kidlab, shunday deydi: "O'quvchining o'quv-biluv faoliyati nafaqat qiziqarli o'quv materiali va uni tushuntirishning turli metodlari vositasida, balki pedagogning ta'lim jarayonidagi muomala xarakteriga ko'ra tartibga solinadi. Mehr, ishonch, hamkorlik, hurmat mavjud bo'lgan muhitda o'quvchi o'quv topshiriqlarini oson o'zlashtiradi. Yutuqlari, mustaqil fikri, ijodiy izlanishlari yuqori baholanayotganini ko'rgan o'quvchi yanada murakkab bo'lgan o'quv topshiriqlarini bajarishga intila boshlaydi".

O'qitishda muammoli ta'limdan foydalanish ham, kreativ qobiliyatni shakllantirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim metodlaridan evristik yoki tadqiqotchilik metodlari bilan birga o'quvchilarni ijodiy fikr "Laboratoriyasi"ga olib kiradigan jarayon ham asosiy ahamiyatga egadir. Muammoli ta'lim shu jihatdan bir qancha afzalliklarga ega:

1. U o'quvchilarni mantiqiy, ilmiy, didaktik, ijodiy fikrlashga o'rgatadi.
2. U o'quv materialini ishonarli qiladi, bu bilan bilimlarning e'tiqodga aylanishiga ko'maklashadi.
3. U odatda, ancha ta'sirchan bo'lib, chuqur intellektual his-tuyg'ular, shu jumladan ko'tarinki ruh, hissini o'z imkoniyatlari va kuchiga ishonch tuyg'usini vujudga keltiradi, shuning uchun u o'quvchilarni qiziqtiradi, o'quvchilarda ilmiy bilishga jiddiy qiziqishni tarkib toptiradi.
4. Haqiqat qonuniyatining mustaqil "Kashf etilishi" olingan bilimlarni unutmasligi aniqlab chiqilgan, mustaqil hosil qilingan bilimlar unutilgan taqdirda ham ularni tezda qayta tiklash mumkin.

Muammo yuzasidan olib borilgan izlanishlar o'quvchilarning o'quv jarayoniga munosabati o'qituvchi va o'quvchilar o'zaro ta'sir jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, o'quv materiallarini tanlash va tashkil qilish, bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish usullariga, o'quv natijalariga qo'yiladigan baho tizimiga bog'liqligini ko'rsatdi. Kreativlik va o'zaro hamkorlik bir-biriga

mustahkam bog'liq. Zero, faqatgina yangicha yondashuv asnosida hamkorlik vujudga keladi va mana shu hamkorlikda ijodkorlik o'z ifodasini topadi. Pedagogik kreativlikni faqatgina yangilikka, tajribalar o'tkazishga intilish deb tushunmaslik kerak. Bu intilish sog'lom fikrning rasmiyatchilik ustidan g'alabasini ham ifoda etadi. Demokratiya, oshkorlik bo'lmagan joyda, ma'muriyatchilik va o'qituvchining irodasi bilan dars jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatiga rahna solinsa ijodiy hamkorlik barham topadi. Boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan topshiriqlar ustida ishlash alohida o'rin tutadi. O'quvchi o'zi uchun qulay sharoitda hayotiy va o'quv tajribasiga tayanib og'zaki yoki yozma nutqi orqali fikrlash faoliyatini amalga oshiradi. Unda har bir fanning o'zi uchun noma'lum qirralari xususida o'qituvchi bilan faol hamkorlik qilish uchun ruhiy tayyorgarlik paydo bo'ladi. U mavzu yuzasidan berilgan savollarga tegishli javob qaytarish uchun mustaqil ijodiy izlanishlarga harakat qiladi. O'qituvchi bunday hamkorlik jarayonida o'quvchilarning kreativligini o'stirish bilan birga diagnostik vazifani ham bajaradi, ya'ni o'quvchilarning qobiliyati, qiziqish doirasini aniqlaydi, kreativ iqtidorini chamalaydi. Kreativlikni rivojlantiruvchi topshiriqlar ustida ishlash jarayonida bu g'oyat muhimdir.

Boshlang'ich ta'lim - bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi hali maxsus o'rganishni talab etmoqda. O'quvchilar o'z-o'zidan kreativ bo'lib qolmaydi. Uning kreativ qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. O'qituvchilar o'quvchilar bilan hamkorlikda ish yuritib, ularning har bir fikrini inobatga olishi va buni o'quvchiga sezdirishi kabi muhim vazifalarni bajarish orqali o'quvchilarni o'zgacha yondashuvli ya'ni kreativ bo'lishlariga erishishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga muammoli masala va vaziyatlarni berib, o'quvchining masala yechimini topishga ijodiy yondashishi undagi hissiy irodaviy sifatlarni rivojlanishiga yordam beradi. Bu o'quvchilarni o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishiga imkoniyat, ichki ehtiyojning oshishiga turtki bo'ladi.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda kreativlik va ijodkorlik aynan bir xil ma'no anglatmaydi degan fikrga keldik. Chunki, ijodkorlik deganda barchaning ko'z o'ngiga ma'lum bir narsani ixtiro, chizmasi va hokazolar kelishi mumkin. Lekin biz tadqiqotimizda kreativlikni, dars jarayonida berilgan vazifaga hech kimnikiga o'xshamas yo'l topish va uni ilmiy asoslay olish, yangicha fikrlash, uni tadqiq etish qobiliyati deb oldik. Ya'ni biz tadqiqotimizda ta'lim sohasiga oid

kreativlikni ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish metodikasini ko'rib chiqamiz. Kreativlik ijodkorlikka nisbatan kengroq tushuncha degan fikrga keldik.

O'quvchilarda kreativlikni baholash-ularning qobiliyatlari haqidagi muayyan da'volarni dalilga asoslangan fikrlash jarayonida tahlil etishdir. Umuman olganda, o'quvchining baholashdagi vazifalarga javobi ushbu fikrlash jarayonida dalillar bilan ta'minlaydi, psixometrik tahlil esa har bir da'voni tahlil qilish uchun isbotning yetarli ekanligini belgilaydi. Albatta baholashda ham holisona tarzda baholash kerak agarda nohaqlik bilan baholansa birovnining mehatini o'z-o'zidan ya'ni o'sayotgan niholni qurutgandek bo'ladi xolos. Baholash tarzi shaffof va kreativ baholansa ko'zlanga maqsadga yetishilish mumkin. PISA baholash dasturidan kreativ fikrlashni baholashning asosiy doirasi sifatida foydalanish mumkin.

PISA-dasturida 15 yoshli o'quvchilar uchun tegishli kreativ fikrlash bilan sohasida original va samarali yechimlar, yutuqlar va tasavvurni ta'sirchan ko'rinishlarga olib keladigan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirishda samarali qatnashishini o'rganishlari kerakligiga, g'oyaning o'ziga xosligi va munosibligini baholagan holda uning ustida mulohaza yuritishga va toki maromiga yetkazmaguncha g'oyani takomillashtirishga urg'u beradi. Bu tavsif ishlab chiqilayotganda, shuningdek, turli sohadagi mutaxassislar maslahati va kreativlik borasidagi keng adabiyot tahlilining natijalari ham inobatga olingan. Zamonaviy dars turlarimizga kirgan yangi PISA dasturidir. Yondashuv-har bir sohaga ma'sulyat bilan yondashish o'ziga berilgan vazifani mukammal bajarish bu yondashishdir. Bizga berilgan vazifaga kreativ yondashgan holda darslarni tashlik etish uni ko'rgazmali tarzda olib borish bu ham yondashuvlardan biriga kiradi. Har bir pedagogning o'zining turli xil dars vaqtlarini tashlik etish, usullardan foydalanish tartibi va yondashuvi bor. O'qituvchining pedagogik mahoratiga albatta bog'liq metod, usullar darsni tashkil etishlar bularning barchasini kreativ yondashuv desak bo'ladi.

NATIJA

“Kreativ” so'zing ma'nosi yangilik yaratish ijod qilish degan ma'noni anglatadi. Shunday ekan ijodkorlik hisini yosh kelajak avlodda uyg'otish albatta ularni tarbiyalayotgan, ta'lim berayotgan insonga bog'liq. Ijodiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish kreativ fikrlashni taqozo etadi, lekin shu bilan birga aqliy salohiyat, soha borasidagi bilim va san'atkorlik talanti kabi kengroq va maxsus ko'nikma va qobiliyatlari ham zarur bo'ladi. Masalan, san'at durdonalari yoki texnologik kashfiyotlarni yaratish bilan bog'lik buyuk ijodkorlikda kreativ fikrlashdan tashqari salmoqli talant, chuqur bilim, muayyan sohada tinimsiz mehnat hamda jamiyat tomonidan ushbu mahsulot qiymatga ega ekanligi haqida e'tirof ham

talab etiladi. Aksincha, kichik yoxud kundalik kreativlik (masalan, fotojurnalda rasmlarni mahorat bilan joylashtirish; oziq-ovqat qoldiqlaridan yangi taomni hosil qilish yoki ishxonadagi murakkab muammoga ijodiy yechim topish kabi) ijodiy fikrlashga qodir deyarli barcha insonlarga zarur. Kreativ fikrlash ta'siri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortiga tushishi rost, lekin u ayni damda universal va fenomen hamdir, ya'ni har qanday shaxs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega.

Kreativ fikrlash testlarining birinchi avlodi domenning umumiyligi, ya'ni har qanday sohadagi ijodkorlikning umumiy xususiyatlari mavjudligi haqidagi g'oyaga asoslangani kabi tadqiqotchilar ijodkorlikni baholaydigan sinovlarda shaxsning natijalari umumiyashtirilishi mumkinligini, bir sohadagi kreativlik ikkinchi sohaga ham o'tkazilishi mumkinligini taxmin qilganlar. Ushbu tadqiqotlar yo ijodkorlik uchun zarur bo'lgan qobiliyat va ko'nikmalar domenga bog'liq bo'lib, domendan domenga ajralib turishini ta'kidlamogda, yoki ikki yondashuvning qisman jamlagan ijodkorlik modellarini taqdim etmogda. “Domen” deganda san'at, adabiyot, tarix yoki astronomiya kabi ilmning har qanday muayyan sohasi yoki muayyan ilm sohasi asosida yotadigan va uni qo'llab-quvvatlaydigan reprezentatsiyalar turkumi tushuniladi.

Tadqiqotchilar tomonidan kreativ yondashuvning quyidagi domenlari sanab o'tilgan: kundalik, ta'limga oid, harakatga oid, ilm-fanga oid va san'atga oid sohalar. Ijodiy faoliyat “San'atkorlik” va “Ilmiy” sohalariga ajratilgan. Ijodiy faoliyat uch umumiy sohaga bo'linishi mumkin: verbal, san'atkorlik va muammoni hal qilish. Kreativlik sohalarini o'rgangan amaliy tadqiqotlarning batafsil tahliliga ko'ra, matematika ilmiy sohasi doimo boshqa ijodkorlik sohalardan yaqqol ajralib turadi. Har qanday shaxsning ijodiy faolligi uchun to'rt zaruriy qismi sanab o'tiladi: sohaga bog'liq qobiliyatlari; kreativlikka bog'liq jarayonlar; vazifa borasidagi ishtiyoq (motivatsiya); mos, qulay sharoit.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kreativlik hozirgi kunda juda ham kam uchraydigan masalalardan biri hisoblanadi. Bunga sabab ko'pchilik pedagog o'qituvchilarni o'z ustida ko'p ishlamasligida deb aytsek bo'ladi. Sababi shundaki, izlanishlar kam yangilik yaratish juda past. Har bir sohada kreativlik talab qilinadi deb aytilgan lekin aytilgan gap aytilgan joyida qolib ketmogda. Buning sababi nimada deyishimiz mumkin? Shijoat va g'ayrat bilan yondashmaslikdir. Kreativlik uchun tug'ma qobiliyat bo'lishi kerakmi degan savol tug'iladi o'z-o'zidan. Qaysidir ma'noda shunday lekin bizdan shu narsa talab qilingandan so'ng unga ma'sulyat bilan yondashishimiz kerak. Ko'proq mehnat, o'z ustida ishlashga bog'liq. O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lish yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik,

kreativlik ruhida tashkil etish, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namayon bo'ladi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi, zehni o'tkirlikni belgilab beradi. Biz qay yo'nalishda ish tutsak bizdan ko'rgan o'quvchilar ham shu tomondan ketadi. Agarda yangi g'oyalar bilan ularni shu tarzda o'stirsak demak kreativlik ularda asta sekin uyg'ona boshlaydi. Daslarda kreativlikni oshirish kerak avvalgi o'tiladigan dars usullariga yangilik kiritgan holda o'tilsa ko'zlagan natijaga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]..R.Ishmuxamedov, M.Yuldashev "Ta'lim va tarbiyada innovatsion texnologiyalar" o'quv qo'llanma 2013 y
- [2]..Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: o'quv qo'llanma "Sano
- [3]..Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma– T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005-yil.
- [4].Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. o'quv qo'llanma – T.: Fan, 2006-yil.
- [5].Axmedova M.E. Pedagogika nazariyasi va tarixi (O'quv qo'llanma) – T.: Tafakkur bo'stoni, 2011.
- [6].Axmedova M.E. G.Niyozov. Pedagogika nazariyasi va tarixidan seminar mashg'ulotlar (O'quv qo'llanma) – T.: Noshir, 2011.
- [7].Axmedova M.E. Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari (*tilshunoslik fanlari misolida*). Monografiya. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Toshkent - 2022. 173 bet.
- [8].Axmedova M.E. Pedagogika. Darslik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Toshkent - 2022. 223 bet.
- [9]. Axmedova M.E. Meliboyeva R.N. Bekmirov T.R.Nurmatov A.N.Kasbiy pedagogika. Darslik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Toshkent - 2022. 250 bet.